

PAPER DETAILS

TITLE: KUMUKÇA İLE KARAÇAYCA ARASINDAKİ BASLİCA FARKLİLİKLAR

AUTHORS: Ufuk TAVKUL

PAGES: 31-45

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/681150>

KUMUKÇA İLE KARAÇAYCA ARASINDAKİ BAŞLICA FARKLILIKLAR

Ufuk TAVKUL

Kumuklar ve Karaçaylılar (Karaçay-Malkar) Kuzey Kafkasya'da yaşamakta olan iki Türk boyudur. Çerkes-Abaza, Oset, Çeçen-İnguş, Lezgi-Avar gibi değişik kökenden gelen ve birbirlerinden tamamen farklı diller konuşan Kuzey Kafkas halklarının arasında Kumuklar ve Karaçay-Malkarlılar Türk unsurunun Kuzey Kafkasya'daki en önemli temsilcisi durumundadırlar.

Kuzey-Doğu Kafkasya'da Dağıstan bölgesinde yaşayan Kumukların sayıları 282 bin civarındadır. Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Boynak, Tayakent, Kaytak eyaletleri ile Mahaç-Kale yöresindeki altı köyde yerleşmişlerdir. Ayrıca Derbent'de yaşayan bir grup da vardır.

Kumuk'ların Kıpçak ve Oğuz boylarının karışması ile ortaya çıkan bir Türk halkı oldukları söylenebilir. Kumukça, Kıpçak grubu Türk dilleri içine girmekle beraber Oğuzcanın da etkileri görülmektedir. Değişik kökenden gelen ve değişik diller konuşan Kuzey-Doğu Kafkas halkları arasında Kumukça uzun zaman ortak dil olarak kullanılmıştır.

Karaçay-Malkarlılar ise Kuzey Kafkasya'nın orta kısımlarındaki yüksek dağlarla kaplı bir bölgede yaşamaktadırlar. Elbruz dağı'nın (Minŋgi Tav) kuzey-doğusunda kalan bölge Malkar, kuzey-batısı ise Karaçay adını taşımaktadır. Malkar bölgesindeki halk Bashan, Çegem, Bızınŋgi-Holam ve Çerek (Malkar) adını taşıyan vadilere yerleşmişlerdir. Karaçay bölgesindeki halk ise Kuban Teberdi, Ullu-Karaçay, Ullu-Kam, Mara, Ishavat, İnçik (Zelençuk) gibi ırmak boylarındaki dağ köylerinde yaşamaktadırlar. Karaçay-Malkarlılarının sayıları 245 bin civarındadır. Karaçaylılar (156 bin) Karaçay-Çerkes otonom eyaletinde, Malkarlılar (88 bin) ise Kabardin-Balkar otonom cumhuriyetinde yaşamaktadırlar.

Tarihi araştırmalar Karaçay-Malkarlılar'ın atalarının Kuban Bulgarlarına dayandığını, daha sonra bunlara çeşitli Kafkas halkları ile Alanların ve Kıpçakların katılması ile bu günkü Karaçay-Malkar halkının ortaya çıktığını göstermektedir. Karaçay-Malkar dili Türk dillerinin Kıpçak grubuna girmekle

birlikte Kuban Bulgar Türkçesi'nin ve Alan dilinin de izlerini görmek mümkündür.

Kumukça ve Karaçayca birbirine çok yakın iki Türk dili olmakla beraber aralarında önemli sayılabilecek fonetik ve morfolojik farklılıklar bulunmaktadır. Bu iki Türk dili arasındaki başlıca farklılıklar şu şekilde sıralanabilir:

FONETİK FARKLILIKLAR:

Kumukça ile Karaçayca arasında bazı ses değişiklikleri olduğu dikkati çekmektedir.

1. Eski Türkçedeki söz-başındaki -y sesi Kumukçada korunmuş, buna karşılık Karaçaycada c- sesine değişmiştir.

Kum. *yigit* ~ Krç. *cigit*, "yiğit, delikanlı", Kum. *yanıgur* ~ Krç. *canıgur*, "< yağmur, Kum. *yigirmi* ~ Krç. *cıyırma*, "yirmi", Kum. *yır* ~ Krç. *cır*, "şarkı", Kum. *yasavul* ~ Krç. *cesavul*, "kanun adımı", Kum. *yiber-* ~ Krç. *ciber-*, "göndermek", Kum. *yuvuk* ~ Krç. *cuvuk*, "yakın", Kum. *yaş* ~ Krç. *caş*, "genç", Kum. *yanaşa* ~ Krç. *canaşa*, "yanyana", Kum. *yer* ~ Krç. *cer*, "at eğeri", Kum. *yaşav* ~ Krç. *caşav*, "hayat, yaşantı", Kum. *yanıgı* ~ Krç. *canıgı*, "yeni", Kum. *yaluk-* ~ Krç. *coluk-* "rastlamak", Kum. *yolavçu* ~ Krç. *colovçu*, "yolcu", Kum. *yaşna-* ~ Krç. *caşna-*, "parlamak", Kum. *yazuv* ~ Krç. *cazuv*, "yazı", Kum. *yıla-* ~ Krç. *cıla-* "ağlamak", Kum. *yavaş* ~ Krç. *cavaş* "sakin, sessiz."

Kumukça örnekler:

- *Yaratğan bir Huday'ğa da yalbara..* "Yaratan bir Tanrı'ya da yalvararak..."
- *Yahsay biyler sizge yetsin yazıgı.* "Yahsay beyleri size ulaşsın günahı."
- *Yol yağağa meni sınım salsınlar.* "Yol kenarına benim mezarımı koysunlar?"
- *Yolda yolukğan yoldaş bolmas.* "Yolda raslayan yol arkadaşı olmaz."
- *Yanıgurlar yavsa yer yaşnar.* "Yağmurlar yağsa yer parlar,"
- *Yamanlar tuvsa dav başlar.* "Kötüler doğsa kavga başlar."

Karaçayca örnekler:

- *Cigit carasız bolmaz.* "Yiğit yarasız olmaz."
- *Cerıkda cılırasaŋg.* "Işıқта parlarsan",

— Karanğıda kaltırarsa. “Karanlıkta titrersin.”

— *Cigit* ölse da *cigitlik çaşaydı*. “Yiğit ölse de yiğitlik yaşıyor.”

2- Eski Türkçedeki kelime başındaki *k-* sesi Karaçaycada korunmuş, buna karşılık Kumukçada bazı kelimelerde *g-* sesine dönüşmüştür. Bunda Kumukça’ya etkisi olan Oğuzca’nın rolü olmuştur.

Kum. *gindik* ~ Krç. *kiudik*, “göbek”, Kum. *göz* ~ Krç. *köz*, “köz”, Kum. *gişi* ~ Krç. *kişi*, “kişi”, Kum. *gerti* ~ Krç. *kerti*, “gerçek”, Kum. *güy-* ~ Krç. *küy-*, “yanmak”, Kum. *gerek* ~ Krç. *kerek*, “gerek”, Kum. *geme* ~ Krç. *keme*, “gemi”, Kum. *ges-* ~ Krç. *kes-*, “kesmek”, Kum. *get-* ~ Krç. *ket-*, “gitmek”, Kum. *gölek* ~ Krç. *kölek*, “gömlek”, Kum. *geltir-* ~ Krç. *keltir-*, “getirmek”, Kum. *gündüz* ~ Krç. *kündüz*, “gündüz”, Kum. *geñg* ~ Krç. *genğ*, “geniş”, Kum. *gögürçün* ~ Krç. *kögürçün*, “güvercin”, Kum. *güzgü* ~ Krç. *küzgü*, “ayna”.

Kumukça örnekler:

— *Gemede gemeçi* bulan uruşma. “Gemide gemici ile kavga etme.”

— *Gece* yürügen erten süyünür. “Gece yürüyen sabah sevinir.”

— *Gün görmegen gün görse*, “Güneş görmeyen güneş görse”

— *Gündüz* çırağ yandırır. “Gündüz mum yakar.”

— *Gök gögürçün* men bolup, “Mavi güvercin ben olup.”

— *Uçup getsem* ne etersen. “Uçup gitsem ne yaparsın.”

— *Geñg* yüregim tar boldu. “Geniş (ferah) yüreğim daraldı.”

— *Gözel günler* yıldıay bolup *getgen* song... “Güzel günler yıl gibi gittikten sonra...”

Karaçayca örnekler:

— *Köz körmese* cürek süymez. “Göz görmese yürek sevmez.”

— *Kün* bolmasa *kündüz* bolmaz. “Güneş olmasa gündüz olmaz.”

— *Körgeñ* körgeñin eter, “Gören gördüğünü yapar,”

— *Köçgeñ* arbasını ceger. “Göçen arabasını koşar.”

— *Kerti* teng kıyınlıkda tabılır. “Gerçek arkadaş zorlukta (sıkıntıda) bulunur.”

— *Ketgeñge* col aşhı, “Gidene yol iyi,”

Kelgeñge üy aşhı. “Gelene ev iyi.”

— *Tavkan* tavğa *ketgendi*, “Tavkan dağa gitmiş.”

— *Tav kiyikleni* marağa. “Dağ geyiklerini avlamaya.”

3- Söz başındaki *t*- sesi Kumukça birkaç kelime *d*- sesine değişmiş, buna karşılık Karaçaycada korunmuştur.

Kum. *denngiz* ~ Krç. *tenngiz*, “deniz”, Kum. *donğuz* ~ Krç. *tonğuz*, “domuz”.

4- Karaçayca bazı kelimelerde söz içindeki *-b-* sesi korunmuş, Kumukçada ise *-m-* sesine değişmiştir.

Kum. *tömen* ~ Krç. *töben*, “aşağı”, Kum. *komuz* ~ Krç. *kobuz*, “akordiyon, mızık”, Kum. *tuman* ~ Krç. *tuban*, “sis, duman”.

Kumukça örnekler:

— Altmuşda *komuz* ürenngen ahıratda soğar. “Altmışında mızık öğrenen ahirette çalar.”

— Dunyabızın *tuman* başgandı... “Dünyamızı sis (duman) basmış.”

Karaçayca örnekler:

— *Kobuzumu* ak kümüşdendi tüyekleri. “Mızıkamın beyaz gümüşten-
dir tuşları.”

— *Töben* canıbızın *tuban* başgandı. “Aşağı tarafımızı sis basmış.”

5- Olumsuz geniş zaman eki Karaçaycada *-maz/-mez* şeklinde iken, Kumukçada *-z* sesi *-s'*ye dönüşerek *-mas/-mes* şeklini almıştır.

Kum. *aytmas* ~ Krç. *aytmaz*, “söylemez”, Kum. *barmas* ~ Krç. *barmaz*, “gitmez”, Kum. *yelme s* ~ Krç. *cetmez*, “yetişmez, ulaşmaz,” “Kum. *tuvmaz* ~ Krç. *tuvmaz*,” doğmaz”.

Kumukça örnekler:

— Konağ konaknı *süymes*, “Misafir misafiri sevmez,”

— Üy iyisi ekisin de *süymes*. “Ev sahibi ikisini de sevmez.”

— Asgar Tav senden biyik tav *bolmas*. “Asgar dağı senden yüksek dağ olmaz.”

— Kılıç kıyın *gesmes*. “Kılıç zor kesmez.”

Karaçayca örnekler:

— Kışnı açuvu cay *ketmez*. “kışın acısı yaz gitmez.”

— Eşekge mahdav *caraşmaz* “Eşeğe övgü yakışmaz.”

— Aşap toymağan calap *toymaz*. “Yiyip doymayan yalayıp doymaz.”

6- Karaçayca bazı kelimelerin başındaki *k-* sesi Kumukçada *h-* sesine değişmiştir.

Kum. *haşı-* ~ Krç. *kaşı-*, “kaşımak”, Kum. *hap-* ~ Krç. *kap-* “ısırmak”, Kum. *homurşa* ~ Krç. *knmurşa*, “karınca”, Kum. *hurt* ~ Krç. *kurt*, “kurt, böcek”.

7- Kumukça bazı kelimelerde ikizleşmeye rastlanırsa da Karaçaycada buna benzer bir durum yoktur.

Kum. *yetti* ~ Krç. *ceti* < ET *yeti, yiti* “yedi”, Kum. *kattı* > Krç. *katı* < ET *katıg* “sert, katı”, Kum. *giççi* ~ Krç. *kici* < ET *kiçig*, “küçük”, Kum. *aççı* ~ Krç. *açı* < E.T. *açıg*, “acı”.

Kumukça örnekler:

- *Kattı* yavun tez toktar. “Sert yağmur çabuk durur.”
- *Aççı* denngizde batıp... “Acı denizde batıp...”
- *Giççi* kız men de seni mahtasam.
“Küçük kız ben de seni övsem...”

Karaçayca örnekler:

- *Kiçi* uçhun ullu çegetni candırır. “Küçük kıvılcım büyük ormanı yakar.”
- *Cetegeyli ceti* culduz. “Büyükayı yedi yıldız...”

B- Eski Türkçe *-ağ, -ağu* ses grubu Kumukçada *-av* şekline girerken Karaçaycada eğer ilk hecede yuvarlak ünlü varsa *-ov* şekline dönüşmüştür.

Kum. *buzav* ~ Krç. *buzov*, “buzacı”, Kum. *yolavçu* ~ Krç. *coiovcu*, “yolcu”, Kum. *buğav* ~ Krç. *bugov*, “boyunduruk, kelepçe”, Kum. *otav* ~ Krç. *otov*, “oda”.

Kumukça örnekler:

- Ortak öküzden yaman *buzav* yahşı. “Ortak öküzden kötü buzağı iyidir.”
- *Yolavçu* yolda yahşı. “Yolcu yolda iyidir.”
- Boynunda *buğav* bulan getti Sibirge... “Boynunda kelepçe ile gitti Sibiryaya”
- *Tonavçular* çıkdı seni aldınğa. “Yağmacılar çıktı senin önüne.”

Karaçayca örnekler:

- Elni adamından şaharnı *buzovu* akıllı. “Köyün adamından şehirin buzağısı akıllıdır.”
- *Colovçu* keçikse kıvanma, “Yolcu gecikse sevinme,”

— Uvçu keçikse kuvan. “Avcı gecikse sevin”

— Köp kıymıklı körgeñme *buğovlada* baylanıp. “Çok zorluklar gördüm kelepçelerde bağlanıp.”

9- Bildirme eki Kumukçada *-dır / -dir* şeklindedir. Buna karşılık Karaçaycada *-r* sesinin düşerek *-dı / -di* şeklini aldığı görülür.

Kumukça:

— Yamanlıkğa yahşılık erğışini *işidir*. “Kötülüğe iyilik er kişinin işidir.”

Karaçayca:

— Karaçay degen batırlanı *cutudu*. “Karaçay denen kahramanların yurdudur.”

10- Kumukçada çokluk eki *-lar / -ler* şeklindedir. Karaçaycada ise *-r* sesi düşmesi ile *-la / -le* şekline girmiştir. Ancak *-r* sesinin düşmesi ile bir telafi uzunluğu meydana gelmemiştir.

Kum. *tavlar* ~ Krç. *tavla* “dağlar”, Kum. *yaşlar* ~ Krç. *caşla*, “gençler”, Kum. *temirlert* ~ Krç. *emirle*, “demirler”, Kum. *biyler* ~ Krç. *biyle* “prensler, beyler”.

11- Karaçaycada 1. ve 2. tekil şahıs eklerinde *-n* sesinin düştüğü görülür. Kumukça da ise bu ses korunmuştur.

1. Tekil şahıs eki:

Kum. *-man / -men* ~ Krç. *-ma / -me*

2. tekil şahıs eki:

Kum. *-san / -sen* ~ Krç. *-sa / -se*

Kum. *baraman* ~ Krç. *barama*, “gidiyorum”, Kum. *aşarsan* ~ Krç. *aşarsa*, “yersin”, Kum. *tavluman* ~ Krç. *tavluma*, “dağhım”, Kum. *bolğansan* ~ Krç. *bolğansa*, “olmuşsun”

Kumukça örnekler:

— Men *kaytmayman*, Akmurza *kaytmayman*, “Ben dönmüyorum, Akmurza dönmüyorum.”

— Abaylağa senden salam *aytmayman*. “Abaylara senden selâm söylemiyorum.”

— Sen takğan savutlanı *takğanman*, “Senin taktığın silahları takmışım,”

- Sen minnngen sarı atlağa minnngenmen. “Senin bindiğin sarı atlara binmişim.”
- Men gelgenmen sizin bulan kazavat kılmağa. “Ben gelmişim sizinle savaşmaya.”

Karaçayca örnekler:

- Ma, Kara Mussa degen Karaçaylı menme, “İşte Kara Mussa denen Karaçaylı benim”
- Seni allınğa korkmay, ürkmeý kelgenme. “Senin önüne korkmadan, ürkmeden gelmişim.”
- Alanı manğa nek aytasa? “Onları bana niye söylüyorsun?”

12- Karaçayca bazı kelimelerin ilk hecesindeki dar-yuvarlak ünlünün Kumukçada geniş yuvarlak ünlüye döndüğü görülür.

Kum. *çonnur* ~ Krç. *çunnur*, “çukur”, Kum. *kömüş* ~ Krç. *kümüş*, “gümüş”, Kum. *homurşa* ~ Krç. *humurşa*, “karınca”, Kum. *Kotur-* ~ Krç. *kutur-*, “kudurmak”

13- Karaçayca bazı kelimelerin son hecesinde dar-düz ünlü bulunurken, buna karşılık Kumukçada dar-yuvarlak ünlünün bulunduğu görülür.

Kum. *altmuş* ~ Krç. *altmış*, “altmış”, Kum. *yetmiş* < Krç. *cetmiş* “yetmiş”, Kum. *katun* ~ Krç. *katin*, “kadın”, Kum. *altun* ~ Krç. *altın*, “altın”.

MORFOLOJİK FARKLILIKLAR

Kumukça ile Karaçayca arasında fonetik ayrılıkların dışında bazı morfolojik farklılıklar da bulunmaktadır.

1- Bazı kelimelerdeki geniş zaman eki Kumukçada geniş ünlülerle *-ar / -er* şeklinde iken, Karaçaycada dar ünlülerle *-ır / -ir* şeklindedir.

Kum. *aytar* ~ Krç. *aytır*, “söyler”, Kum. *katır* ~ Krç. *kaytır*, “döner”, Kum. *biler* ~ Krç. *bilir*, “bilir”.

2- Olumsuz geniş zaman eki Kumukçada *-mas / -mes*, Karaçaycada *-maz / -mez* şeklindedir.

Kum. *barmas* ~ Krç. *barmaz*, “gitmez”, Kum. *tammas* ~ Krç. *tammaz*, “damlamaz”, Kum. *uŝatmas* ~ Krç. *uŝatmaz*, “razı olmaz”, Kum. *yatmas* ~ Krç. *catmaz*, “yatmaz.”

3- Gelecek zaman eki Kumukça ve Karaçaycada birbirinden tamamen farklı şekildedir.

Kumukça gelecek zaman ekinin *-acak / -ecek* şeklinde olmasına karşılık Karaçaycada *-lık / -lik, -nık / -nik, -rık / -rik* şeklinde üç ayrı gelecek zaman eki bulunmaktadır.

Kum. *bar-acak-man* ~ Krç. *bar-lık-ma*, “gideceğim”.

Kum. *mic-ecek-men* ~ Krç. *min -nik- me*, “bineceğim”.

Kum. *aşa-y-acak-san* ~ Krç. *aşa -rık-sa*, “yiyeceksin”.

Olumsuz gelecek zaman ekleri de Kumukça ve Karaçaycada birbirinden farklıdır.

Kum. *Bar-macak-man* ~ Krç. *bar-lık tüyül-me*, “gitmeyeceğim”

Kum. *ķayt-macak-san* ~ Krç. *ķayt-ı-rık tüyül-se*, “dönmeyeceksin”.

4- Kumukça *-ğınça / -ğınçe* zarf fiil eki Karaçaycada *-ğınçı / -ğınçi* şeklindedir.

Kum. *ķaytğınçı* ~ Krç. *ķaytğınçı*, “dönünceye kadar”, Kum. *berginçe* ~ Krç. *berginçi*, “verinceye kadar”, Kum. *ölgünçe* ~ krç. *ölkünkü*, “ölünceye kadar”, Kum. *bolğunça* ~ Krç. *bolğunçu*, “oluncaya kadar”.

— Eşek *getginçe* yol bitsin. “Eşek gidinceye kadar yol bitsin.”

— Çaçan Tavğa *yetginçe* tüşgenibiz Aktaşavuh’nu özü edi. “Çeçen dağına ulaşıncaya kadar indiğimiz Aktaşavuh’un kendisi idi.”

Karaçayca örnekler:

— İgi adamnı açuvu keter, “İyi adamır hiddeti geçer,”

— Künde cavluk *kebginçi*. “Güneşte mendil kuruyana kadar.”

— Aman adamnı açuvu ketmez, “Kötü adamın hiddeti geçmez,”

— Başı cerge *cegtinçi*. “Başı yere değinceye kadar.”

— Ol işge men *ķaythınçı* ķarağız... “O işe ben dönünceye kadar bakın...”

— Tavaslanmı canı tügel çıgıp *ketğınçi*, “Tavaslan’ın canı henüz çıkıp gitmeden,”

— Nögerleri aynı ızından *ceğtinçi*, “Arkadaşları onun peşinden yetişinceye kadar...”

5- Genetif ve akuzatif ekleri Kumukça ve Karaçaycada *-nı / -ni* şeklindedir.

Kum., Krç. *üynü*, “evi, evin”, Kum., Krç. *atanı* “babayı, babanın”, Kum., Krç. *tavnu* “dağı, dağın”, Kum., Krç. *arbanı* “arabayı, arabanın”

Fakat Kumukçada iyelik ekinden sonra da genetif ve akuzatif ekleri *-nı / -ni* şeklinde gelirken, Karaçaycada 1. ve 2. tekil şahıs iyelik ekinden sonra *-n* sesi düşer ve genetif /akuzatif ekleri *-i / -i* şeklinde gelir.

Kum. *üyüm-nü* ~ Krç. *üyüm-ü*, “evimin”, Kum. *atam-nı* ~ Krç. *atam-ı*, “babamın”.

Kumukça örnekler:

- Betim, *kolumnu* yuvup... “Yüzümü, elimi yıkayıp..”
- Gelip *yüregimni* içine tüşdü... “Gelip yüreğimin içine düştü...”
- Ah desem adam bilmeydi *halimni*, “Ah desem adam bilmiyor hâlimi”,
- Azireyil ahr muken *canımni*. “Azrail alırmı acaba canımı...”
- Süymeymen dep *yüregimni* güydürdüñg. “Sevmiyorum deyip kalbimi yaktın...”

Karaçayca örnekler:

- *Cılkımı* kâra baytalı... “At sürümün kara kısırağı...”
- Ay öhtem Kavkaz, *tavlarıñgı* başı kar. “Ey mağrur Kafkas, dağlarının başı kar.”
- *Sanlarımı* eritedi, tavlu kızını közleri... “Vücudumu eritiyor, dağlı kızın gözleri...”

6- *-gan / -gen* partisip eki Kumukça ve Karaçaycada da bulunmaktadır.

Kum.. Krç. *alğan* “alan”, Kum., Krç. *bergen* “veren”.

Ayrıca Kumukçada *-agan / -egen* şeklinde bir partisip olmasına karşılık Karaçaycada yoktur.

Kum. *alağan* “alan”, Kum. *gelegen*, “gelen”.

7- Karaçayca ve Kumukçada bulunan *-ganda / -gende* gerundium ekinden başka Kumukçada *-ağanda / -egende* şeklinde bir gerindium eki daha vardır.

Kum. *Barağanda* ekev bolup bardıgız., “Giderken iki kişi olup gittiniz,”

Gelegende yanñgız nege gelesen. “Gelirken yalnız niye geliyorsun.”

B- Çokluk eki Kumukçada *-lar / -ler* şeklindedir. Buna karşılık Karaçaycada *-r* sesinin düşerek *-la / -le* şekline girdiği görülmektedir.

Kum. *kızlar* ~ Krç. *kızla*, “kızlar”, Kum. *terekler* ~ Krç. *terekle*, “ağaçlar”

Fakat Kumukçada çoğul bir kelimeye genetif, akuzatif, datif ekleri getirildiğinde Karaçaycada olduğu gibi çokluk ekinin sonundaki *-r* sesi düşer.

Kum. *tavlar* ~ Krç. *tavla*, “dağlar”

datif

Kum. *talaga* = Krç. *tavlağa*, “dağlara”

genetif/ akuzatif

Kum. *tavlanı* = Krç. *tavlanı*, “dağları, dağların”

Kumukça örnekler:

- Men baraman Sibir degen yerlege. “Ben gidiyorum Sibirya denilen yerlere”
- İçibizden geleçiler yiberdi, “İçimizden elçiler gönderdi”,
- Tav tüplege ak kalalar salsın dep. “Dağ diplerine beyaz kaleler kur sun diye.”
- Ölgenlege darman tabılmas. “Ölenlere ilâç bulunmaz.”
- Atalardan osal tuvğan ulanlar, “Babalardan kötü doğan oğlanlar”,
- Tüyelege mihip çıksa it habar. “Develere binip çıksa köpek ısıtır...”

Karaçayca örnekler:

- Cerle carıldıla da cek çıkdı, “Yerler yarıldılar da şeytan çıktı.”
- Bizni haporıbizni kimle barıp aytırla, “Bizim haberimizi kimler gidip söylerler.”
- Ullu-Karaçayda tavlu kartlağa... “Ullu-Karaçayda dağlı ihtiyarlara...”
- Başan’ını tavların küsey öldü, “Bashan’ın dağlarına hasret kalıp öldü,”
- Atabıylanı cigit Bekmırza, “Atabiy’lerin yiğit Bekmırza.”
- Ertiden sayın çıgıp karayma, “Her sabah çıkıp bakıyorum,”
- Allıbızda Kavkaz Tavlağa, “Önümüzdeki Kafkas dağlarına.”
- Törtünçüleri Özdenlanı caş Otar. “Dördüncüleri Özden’lerin genç Otar,”
- Kökde uçan kanatlılanı cetip tutar. “Gökte uçan kuşları (Kanatlıları) yetişip tutar...”

ŞAHIS ZAMİRLERİ

Kumukça ve Karaçaycada şahıs zamirleri şu şekildedir:

KUMUK

KARAÇAY

men

men

sen

sen

ol

ol

biz

biz

siz

siz

olar

ala < alar "onlar"

Kumukça ve Karaçaycada 1. ve 2. çoğul şahıs zamirlerinin genetik ve akuzatif hâllerinin birbirinden farklı olduğu görülür.

Kum. *bizin* ~ Krç. *bizni* "bizi, bizim"

Kum. *sizin* ~ Krç. *sizni*, "sizi, sizin"

Şahıs zamirlerinin datif şekillerinde de farklılıklar vardır.

KUMUK

KARAÇAY

maga

mannga, mennge

"bana"

saga

sennga, sennge

"sana"

ogar

annga

"ona"

bizge

bizge

"bize"

sizge

sizge

"size"

olarga

alaga

"onlara"

Kumukça örnekler:

- Alay günnü *maga* bermesin Tenngiri, "Öyle günü bana vermesin Tanrı."
- *Bizin* Kumukları habarın bilmeydi... "Bizim Kumukların haberini bilmiyor..."
- Hanlarıbiz *bizin* baylap bergen song, "Hanlarımız bizi bağlayıp verdikten sonra"
- Endi *bizin* kim bolacak hanıbiz. "Şimdi bizim kim olacak hanımız..."
- Sen süymessen *bizin* yimik malsızni. "Sen sevmezsin bizim gibi malsızni..."
- Yazuvung *maga* yazsın dep yalbaraman Soltannga... "Kaderini bana yazsın diye yalvarıyorum Soltan'a...."
- Şavhal biyim *saga* oşagan ol muken? "Şavhal beyim sana benzeyen o mu imiş..."
- *Bizin* tapgan analar biz öldü dep eşitse... "Bizi doğuran analar bizi öldü diye duysa..."

Karaçayca Örnekler:

- Bu caman avruv *bizni* içibizden nek çıktı. “Bu kötü hastalık bizim içimizden niye çıktı?”
- Satanay Biyçe *annga* alay aythandı.. “Saltanay Biyçe ona öyle söylemiş...”
- Eşikleni açıp *annga* karagandı... “Kapıları açıp ona bakmış...”
- *Sannga* bergen kümüz kamamı biley bar.. “Sana verdiğim gümüş kamamı bileyerek git...”
- Caşırtın *mannga* kırap ııardı.. “Gizlice bana bakıp gülümsedi...”

DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRLERİ

Dönüşlülük zamirleri de Kumukça ve Karaçaycada birbirinden farklıdır.

KUMUK	KARAÇAY	
özüm	kesim	“kendim”
özünġ	kesinġ	“kendin”
özü	kesi < Codex Cumanicus, kendi < kendüsi	“kendisi”
özübüz	kesibiz	“kendimiz”
özügüz	kesigiz	“kendiniz”
özleri	kesleri	“kendileri”

İŞARET ZAMİRLERİ

Kumukça ve Karaçaycada işaret zamirleri şunlardır:

KUMUK	KARAÇAY
bu	bu
şol	—
ol	ol

İşaret zamirlerinin datif ve lokatif şekilleri de birbirinden farklıdır.

Kum. *bugar*~Krç. *minnga*, “buna”

Kum. *ogar*~Krç. *annga*, “ona”

İşaret zamirlerinin çoğul şekilleri şöyledir:

Kum. *bular*~Krç. *bulu*, “bunlar”

Kum. *olar*~Krç. *ala*, “onlar”

Eşitlik Hâli:

Kumukça ve Karaçaycada iki değişik kökten gelen eşitlik hâli bulunmaktadır.

KUMUK

KARAÇAY

-day / -dey

-lay / -ley < -layu

-tay / -tey < teg

Karaçaycada ayrıca -ça eşitlik hâli de kullanılmaktadır.

Kumukça örnekler:

- Gözel günler *yılday* bolup getken sonġ... “Güzel günler yıl gibi olup gittikten sonra...”
- *Kozuday* kardaşlarım gelgende, “Kuzu gibi kardeşlerim geldiğinde,”
- *Karçıġaday* eki gözüm karatdım, “Atmaca gibi iki gözümü bakıttım,”
- *Karlıġaġtay* tilim sarnatdım. “Kırlangıç gibi dilimi bağırttım...”
- *Çayırday* içibizni kaynatġan kaygılar. “Sakız gibi içimizi kaynatan dertler.”
- *Karlıġaġnı kanatıday* kaşlarıġ, “Kırlangıcın kanatı gibi kaşlarım,”
- Sen gelmesenġ *sendey* biri gelecek. “Sen gelmesen senin gibi biri gelecek...”
- *Avuzunġ aruv oymaktay*, “Ağzın güzel, yüksük gibi,”
- *Buġaġınġ kardan aktay*. “Gerdanın kardan beyaz gibi..”

Karaçayca örnekler:

- *Qobuznu aç börüley* uluġan Tavġan... “Mızıkayı aç kurt gibi ulutan Tavkan...”
- *Sanġa it bermegen sen izlengença* it bolsun, “Sana köpek vermeyen senin istediġin gibi köpek olsun”
- *Duniyadan Biynöger cigitley* tüb bolsun. “Dünyadan Biynöger yiġit gibi yok olsun”
- *Tatarġan anı körüp ġunduzça* kıçırġandı. “Tatarkan onu görüp kunduz gibi bağırmıġ”
- *Anı közleri Minġi Tavda buzlaça* cıltıraydı. “Onun gözleri Elbruz daġındaki buzlar gibi parlıyordu...”
- *Ayġhanıma tıġılamasaġ menley* bolup kalırsa. “Söylediġimi dinlemezsen benim gibi olup kalırsın...”
- *Hansları cırıp ketdi bir kara cılanday*. “Otları yarıp gitti bir kara yılan gibi”

- Suvga kirse *çabalay* cüzgen Bekmırza. “Suya girse balık gibi yüz-en Bekmırza”
- Albot ulu İmbolat ayağından Çerkes *atlay* ashaydı... “Albot oğlu İmbolat ayağından Çerkes atı gibi topallıyor...”
- Anı *anasılay* cılay kalgayedı Maharbiyni öltürgenni anasın. “Onun anası gibi ağlayıp kalsaydı Maharbiy’i öldürenin anası”

Enstrümental eki:

Kumukça ve Karaçaycada aynı kökten gelen, fakat ayrı özellik gösteren iki değişik enstrümental eki vardır.

Kum. *bulan* ~ Krç. *bla* < *birle* “ile”

Kumukça örnekler:

- Yanğızlık *bulan* yarlılık... “Yalnızlık ile fakirlik...”
- Men gelgenmen sizin *bulan* kazavat kılmaga. “Ben gelmişim sizinle savaşmaya.”
- Yahşılar *bulan* yüzü haman da. “İyilerle yürü her zaman...”

Karaçayca örnekler:

- Meni *bla* cazuyung bir bolsa, “Benimle kaderin bir olsa,”
- Men seni kök *ble* cerni arasında tutarma. “Ben seni gökle yerin arasında tutarım”.
- Kara baytal *bla* tavidan avup kelgen Aslanbek. “Kara kısırak ile dağdan aşır gelen Aslanbek...”
- Susab bolsam hazırım *bla* balçık suvla içeme. “Susasam fişekliğim ile çamurlu sular içiyorum,”
- Kebinimi kamam *ble* terek çaprakladan biçeme. “Kefenimi kamamla ağaç yapraklarından biçiyorum...”

Aralarında bazı fonetik ve morfolojik farklılıklar olmasına rağmen Kumukça ve Karaçayca’nın birbirine çok yakın iki Türk dili olduğu görülmektedir. Kuzey Kafkasya gibi değişik kökenli halkların bir arada yaşadığı ve birbirinden farklı bir çok dilin konuşulduğu bir bölgede Kumuklar ve Karaçay-Malkarlılar Türk dilinin ve Türk unsurunun en önemli temsilcileridir. Karaçayca (Karaçay-Malkar Türkçesi), Çerkesce, Abhazca, Osetce, Gürcüce, Svanca gibi değişik dillerin konuşulduğu bir bölgede, Kafkas dağlarının yüksek vadilerinde konuşulmaktadır. Coğrafi yönden Karaçaycanın diğer Türk dilleri ile

hiç bir irtibatı yoktur. Karaçay-Malkarlılar yüzyıllardan beri bu bölgede Türk dilini yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Kumukça da Dağıstan'da konuşulan değişik dillerin arasında Türkçe'yi temsil etmektedir. Kumukça az da olsa diğer Türk dilleri ile, özellikle Azerice ve Nogayca ile irtibat hâlinindedir. Kumukçadaki Oğuz Türkçesi etkisinin bu dile Azericeden geçtiği düşünülebilir.

Fonetik ve morfolojik ayrılıkların dışında Kumukça ve Karaçaycada leksikal yönden de farklılıklar vardır ki, birbirinden değişik iki bölgede yaşayan iki dilin birbirinden farklı kelimelere sahip olması doğaldır. Ancak bu farklılık Kumukların ve Karaçaylıların birbirlerini anlamalarını engelleyecek ölçüde değildir.

BİBLİYOGRAFYA

J. NEMETH, *Kumükisches und balkarisches Wörterverzeichnis*, Ksz 12, Budapest 1911.

J. NEMETH, *Proben der Kumükischen Volksichtung*, Ksz 13, Budapest 1913.

J. BENZING, *Das Kumükische*, Ph. TF, s. 391-406

A. BAYRAMKULOV, H. ORUSBIYEV, *Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası*, Çerkessk 1970

BASKAKOV, APPAEV, *Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası*, Nalçık 1966

A. BAYRAMKULOV, *Karaçay-Til*, Çerkessk 1985.

O. PRITSAK, *Das Karatschaische und Balkarische*, Ph. TF, s. 340-368.

PRÖHLE, *Balkarische Studien*, Ksz 15, (1914-1915), Ksz 16 (1915-1916) Budapest.

PRÖHLE, *Karatschaische Studien*, Ksz 10 (1909) Budapest